„HOLLYWOOD BÖLCSŐJE ZEMPLÉN” ZEMPLÉNI SZÜLETÉSŰ HOLLYWOODI MENEDZSEREKRE ALAPOZOTT ÖRÖKSÉGTURISZTIKAI FEJLESZTÉS

DR. DANKÓ LÁSZLÓ CSC[1]
címzetes egyetemi tanár
Tokaj-Hegyalja Egyetem Lorántffy Intézet Turizmus és Vendéglátás Tanszék
https://doi.org/10.33031/ZRFS.2026.4.21

A kulturális örökség felértékelődése, a hagyományok, a gyökerek felé fordulás az uniformizálódással szembeni olyan válasz, ami egyben az erre nyitott érintettek, turisták egyéni vagy nemzeti identitástudatát, lelki-szellemi elmélyülését is erősíti. A korábbi trendet: élménygazdaság – élményígéret – élménymarketing meghaladva az emberi boldogságkeresés jelenlegi szakaszának legújabb trendje az átalakulás, átváltozás iránti igény, melynek megéléséhez a szellemi kulturális örökségek meglátogatása, az ottani elcsendesedés követendő lehetőségnek kínálkozik.

A Tokaj-Hegyalja Egyetem Filmturizmus konferencián elhangzott előadásom szerkesztett változatában egy új zempléni kulturális örökségút kialakításának koncepcióját vázolva értelmezem a kulturális örökségturizmust, vizsgálom a zempléni születésű, Hollywood kialakulásában meghatározó négy filmtörténeti személyiség ma is élő emlékezetét.

Vizsgálataim, helyszíni tájékozódásaim alapján kezdeményezem „Hollywood bölcsője Zemplén” zempléni örökségút kialakítását, támogatásul pedig megfogalmazom az örökségút attrakció-és látogatómenedzsment koncepció vázlatát. A Tokaj-Zemplén turisztikai desztináció területén: Cigándon, Monokon, Ricsén és Tolcsván szerény környezetben született, s az Újvilágban sikeressé vált zempléni származású hollywoodi híresség emlékezetének ápolása része kell legyen a multikulturális zempléni identitásnak és regionális emlékezetnek, hisz pályájukra, sikereikre méltán lehet büszke jelen korunk embere is.

Kulcsszavak: Hollywood bölcsője Zemplén, Adolph Zukor, William Fox, Dave Gould, Al Lichtman
JEL: L83, M31, R11

[1] danko.laszlo@unithe.hu ORCID ID:0000-0002-7015-5281, https://m2.mtmt.hu/api/author/10002922 , Scopus ID: 24310361200.

BEVEZETÉS

A **kulturális turizmus** különböző formái más és más valószínűséggel jelennek meg az eltérő típusú és méretű településeken: a kisebb városok, települések kulturális turizmusa döntően azok tárgyiasult, vagy megfoghatatlan örökségértékein alapul. A WTO-ETC, 2005 meghatározása szerint (idézi: Sulyok, 2005[1]) kulturális turizmus a „kulturális látnivalók felkeresése a lakóhelyen kívüli városokban, amelynek célja új információk és élmények szerzése a kulturális szükségletek kielégítésére".
A kulturális turizmus magába foglalja a kulturális örökség elemeinek, a nemzet jelenkori kultúráját, művészetét bemutató programoknak, rendezvényeknek és az egyházi - vallási helyszíneknek, szellemi és fizikai rekreációs létesítményeknek a turisztikai célú hasznosítását. A kulturális turizmus minőségi megkülönböztetést jelent a turizmus más típusaival szemben.

A kultúra fogalomköréhez hasonlóan a **kulturális örökség** fogalmát is nehéz körültekintően és megalapozottan értelmezni[2]. A kulturális örökség magában hordozza egy térség és az ott élő közösség legjellemzőbb dimenzióját, a kultúrát, de azzal nem azonos. A kultúra a halmozódó hagyomány jellege folytán válik örökséggé. A kulturális örökséget mindig is az egyik olyan formának tekintették, amelyben egy társadalom, nemzet, régió, vagy település szellemisége, „genius loci" a legvilágosabban tárulkozik fel.

A kulturális turizmus összetettsége miatt termékcsoportként fogható fel, amelynek egyik terméke az ***örökségturizmus.*** A **kulturális örökségturizmus** definícióját Swarbrooke (1994[3]) alkotta meg: „örökségen alapuló turizmus, melynek esetében az örökség egyrészt a termék központi eleme, másrészt pedig a fő motiváció a turisták számára". A történelmi, kulturális örökség felértékelődése, a hagyományok, a gyökerek felé fordulás az uniformizálódással szembeni válasznak tűnik, ami egyben az erre nyitott érintettek, turisták egyéni vagy nemzeti identitástudatát is erősíti.

Az örökségturista célja a hagyomány, eredetiség, hitelesség személyes megtapasztalása, mindeközben élményt gyűjt. Mindenki, aki örökségi helyszínre utazik, ott látogatóként tartózkodik és fizetett szolgáltatásokat vesz igénybe örökségturista is (Husz, 2016[4]).

Az örökségturizmus iránti kereslet fellendüléséhez hozzájárult, hogy a fejlett világban morális, társadalmi és identitásválság alakult ki. A korábbi trendet: élménygazdaság – élményígéret – élménymarketing meghaladva az emberi boldogságkeresés jelenlegi szakaszának legújabb trendje az átalakulás, átváltozás iránti igény[5]. A jelen gyakorta már nem képes az alapvető kulturális – társadalmi igényeket kielégíteni, így az ezt igénylő emberek keresik a belső átváltozás, átalakulás útját, s ehhez egyik alternatívaként a turizmus felé fordulva a céldesztináció, örökségérték választással utazásaikon keresztül a történelem, a múltba való visszatekintés felé fordulnak[6].

Ebben az útkeresésben, meditatív elmélyülésben, spirituális utazásban az örökségturizmus biztonságot nyújtó kapcsolatot teremt a múlttal a turista, a „jelen gyermeke" számára. A belső átalakulást kereső turisták hagyományos értékeket tesznek magukévá, ízléseik és stílusaik visszautalnak a múltra, és követeléseik egyre specifikusabbá válnak. E jelenség eredetiség- és identitáskeresésre utal.

Irimiás Anna, 2014, 17.o[7]. szerint „a kulturális turizmus tárgyköréhez tartozó filmturizmus olyan utazásokat jelent, amelyeknél *a turista elsődleges motivációja egy filmforgatási, vagy filmgyártási helyszín felkeresése*."

Kiss Róbert Richárd megfogalmazásában[8] „a **filmturizmus a nemzetközileg ismert, filmszínházakban, vagy televíziós sugárzás útján bemutatott** *mozgóképalkotások által generált turizmus***, és a hozzá kapcsolódó turisztikai szolgáltatások együttese.** A filmturisztikai desztináció a rajongók és az átlagos turisták számára is vonzó olyan úti cél, amely azért érdekes, mert az adott területen emlékezetes filmjeleneteket forgattak".

Sue Beeton: The Advance of Film Tourism[9] című tanulmánya, hivatkozva más szerzőkre is, „filmek által generált turizmusnak" (film-induced tourism) nevezte el ezt a területet, amelynek mozgatója mind a televíziós, mind a mozifilmek. A hangsúly azonban továbbra is elsősorban az üzleti vonatkozású kérdésekre helyezi, beleértve a desztinációmarketinget, az imázst és a turisták motivációját. A filmturizmusban nem a látogatószám növekedése az egyetlen „siker-mérőszám", hanem a célpont ismertségének és a vele kapcsolatos tájékozottságnak a növekedése is a siker fontos mutatójának tekinthető.

A fenti filmturizmus értelmezések alapján a Tokaj-Zemplén turisztikai desztinációban napjainkban nem releváns filmturizmusról értekezni, viszont a filmvilágnak van egy olyan, a desztinációnk örökségértékein alapuló kitüntetett aspektusa, amivel már régóta foglalkozom és az örökségturizmus kérdésköréhez kapcsolódik: Zemplén kapcsolata Hollywooddal a 20. század eleji kezdetekhez nyúlik vissza, hiszen az öt legnagyobb hollywoodi filmstúdió közül kettőt zempléni születésű magyar alapított!

Az Origo Filmstúdióban 2024. márciusában rendezett ünnepségen Bokor Balázs, a Magyar Hollywood Tanács elnöke kiemelte: mintegy ötven olyan település van Magyarországon és a határon túli magyarlakta részeken, ahol hollywoodi magyar filmes született, vagy ahonnan felmenői származnak. Kitért arra, hogy Ricsén született Adolph Zukor Oscar-díjas producer, Tolcsva szülötte pedig William Fox, a Fox Film Corporation alapítója, Monoké Al Lichtman, a Universal kiemelkedő személyisége, és Mátészalkáról indultak Amerikába Tony Curtis felmenői[10].

A zempléni „bölcső" mélyebb kifejtését Bokor Pál 2014-ben megjelent[11], azóta már további négy, bővített kiadást megért könyvében osztotta meg az olvasókkal. Az eddigi legteljesebb magyar nyelvű Hollywood-történet olyan kérdésekre adott választ, mint, hogy kik voltak Hollywood magyar alapítói, miért éppen zsidó származású,

jóképességű, de tanulatlan magyar üzletemberek találták ki és építették fel az amerikai filmbirodalmat? Miként abszolválta a foghúzást tolcsvai szatócsboltjában William Fox édesapja? Hogyan került bajba a harmincas években maga William Fox, akit a nagy Upton Sinclair könyve sem tudott megóvni a börtöntől.

A kötet első része az Oscar-díj történetéről és díjazottjairól szól, a némafilmek korszakától egészen Matthew McConaughey-ig. A második rész a legnagyobb filmklaszszikusokat- és sikerfilmeket létrehozó stúdiókat mutatja be, melyek ma is a Ricséről 15 évesen emigrált Adolf Zukor munkarendje szerint működnek. A harmadik rész pedig magukat a sztárokat hozza emberközelbe, kezdve a Fox által kiötlött sztárrendszer első csillagával, akit Theda Barának hívtak, a némafilmes Putty Liával és Bánki Vilmával.

1. AZ ÉLŐ EMLÉKEZET FELKUTATÁSA

Szakirodalmi[12], sajtó, közösségi médiafelületek interneten történt kutatása, majd a szóba jöhető térségi és települési helytörténészekkel, polgármesterekkel folytatott beszélgetések[13] alapján tudtam beazonosítani négy olyan zempléni települést, ahonnan a XIX. század utolsó évtizedeiben az Újvilágba kivándorló családok gyermekeiként később hollywoodi filmvállalatok alapítói, menedzserek, Oscar-díjasok lettek. S anyakönyveik okán ezen világhírnevüket visszavetítik szülőföldjükre, ahol valamikor a bölcsőjük ringott.

Sikerült fellelnem a budapesti Origo filmstúdió „Hollywood magyar gyökerei" térképét, amelyen a Tokaj-Zemplén turisztikai desztinációból[14] hat települést és filmtörténeti személyiséget tüntettek fel:
Cigánd: Dave Gould (Guttman Dezső),
Monok: Al Lichtman (Lichtman Sándor),
Ricse: Adolf Zukor (Zukor Adolf és felesége: Kaufman Lottie Erdőbényéről),
Sátoraljaújhely: Sarah Michelle Gellar,
Tokaj: George Cukor,
Tolcsva: William Fox (Fuchs Vilmos).

A történelmi Zemplén vármegye mai magyarországi területén (1.sz. ábra) tehát – jelenlegi ismereteink szerint - négy kimagasló hollywoodi filmes személyiség született és még kettőnek van felmenői kötődése. Emlékezetük ápolása része kell legyen a multikulturális zempléni identitásnak és regionális emlékezetnek. A Sárospataki TDM területén Ricsén, Cigándon és Tolcsván, a Tokaji TDM területén Monokon született híresség ekre méltán lehet büszke jelen korunk embere.

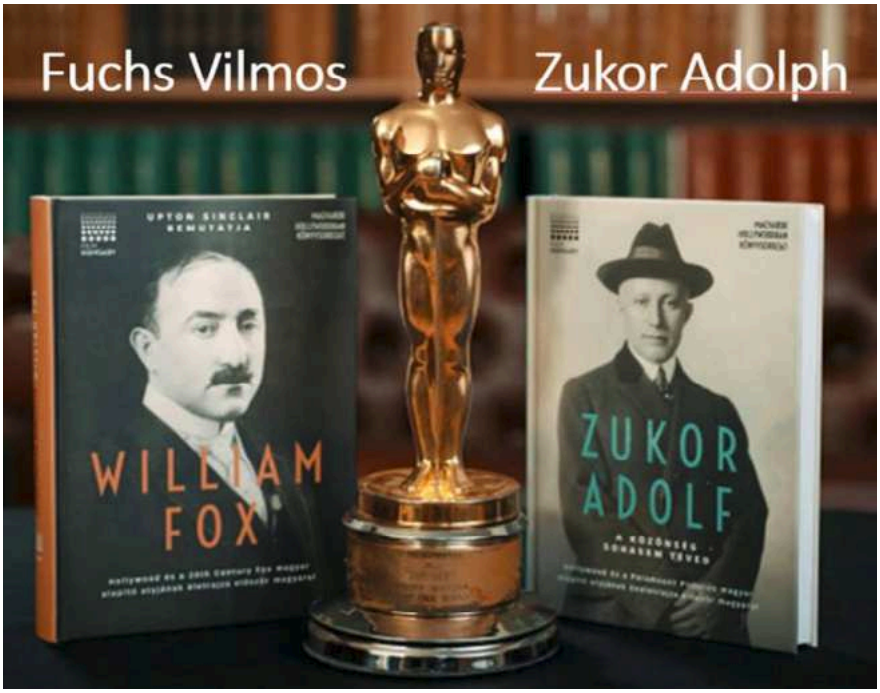

1. sz. ábra: Zempléni zsidó örökséghelyszínek
forrás: https://zemplenizsidosag.hu/zsido-emlekek-zemplenben/

A ma Zemplénben élő, a térséghez, tájhoz kötődő lokálpatriótákként feladatunk, hogy ezt a zempléni identitást erősítő szellemi kulturális örökséget tovább kutassuk, szélesebb körben bemutassuk, népszerűsítsük és ezen keresztül az emlékhelyeket örökségturisztikai termékké, kulturális örökségúttá fejlesztve mind a helyiek, mind a tematikus út után érdeklődő külföldi és hazai látogatók idevonzásához, majd lelki-szellemi elmélyülésükhöz, belső transzformációjukhoz és egyben a helyszínek fenntarthatóságához hozzájáruljunk.

1.1 Ricse

A kis Zemplén megyei településre a XIX. század elején települt néhány zsidó család, akik haszonbérlők voltak. Az 1868-as népszámláláskor a falunak 1184 lakosa volt, melyből 86 vallotta magát izraelita vallásúnak[15]. Az 1910-ben készített összeírás adatai már 129 izraelitát dokumentáltak az akkor 1955 fős településen. A gyarapodó zsidó közösség életét azonban derékba törte a II. világháború, melyben 9 családot hurcoltak el Ricséről a haláltáborokba. Köztük voltak a település híres szülöttének, Zukor Adolfnak a családtagjai is[16].

Az 1873-ban itt született Zukor Adolf neve ma névadóként a település művelődési házán is olvasható és a Rákczi utca 2. szám alatt emlékház és kiállítás őrzi emlékét annak az embernek, aki nem felejtette el gyökereit akkor sem, amikor már elismert szakemberként alkotott a tengerentúlon. Távollétében is támogatta a település intézményeinek felújítását (református templom és iskola), anyagi támogatást nyújtott a ricsei szegénysorban élő családoknak. 1928–ban szülőfalujában artézi kutat fúratott és a kútra „Juhászkút" emlékszobrot állíttatott az Ady Endre utcában. Zukor, már sikeres amerikaiként az 1920-as években többször visszatért Ricsére. Zukor Adolph 1976-ban, 103 éves korában hunyt el Los Angelesben, de neve azóta is elválaszthatatlan a magyar kistelepüléstől (2. sz. ábra).

2. sz. ábra: Hollywood két zempléni születésű filmstúdió alapítója
forrás: https://magyar.film.hu/filmhu/hir/interjufilm-keszult-hollywood-magyar-alapitoirol

Ricsén folytonos az Adolf Zukor örökség ápolása emlékházzal, a Juhászkút felújításával, a Művelődési ház névválasztásával, s működtetnek egy Zukor csárdát. A ricsei izraelita temetőt a Zukor család újíttatta fel 2001-ben, ennek emlékét ma tábla őrzi a temető bejáratánál.

2026. június 9-10.-én Zukor halálának 50. évfordulóján - az emlékezet ápolására - a Magyar Hollywood Tanács elnökségi tagjainak részvételével - kétnapos ünnepséget tartottak a faluban.

1.2 Tolcsva

Tolcsva Tokaj-Hegyalja egyik községe, amely szellemiségében és építészetében ma is magán hordozza azokat a jegyeket, melyek a szőlőtermesztéssel, borkereskedelemmel évszázadokkal ezelőtt kialakultak. A vidék jellemzői, a borospincék, présházak, a birtokos nemesek udvarházai és kastélyai gazdag építészeti értékekkel ruházták fel a helységet.

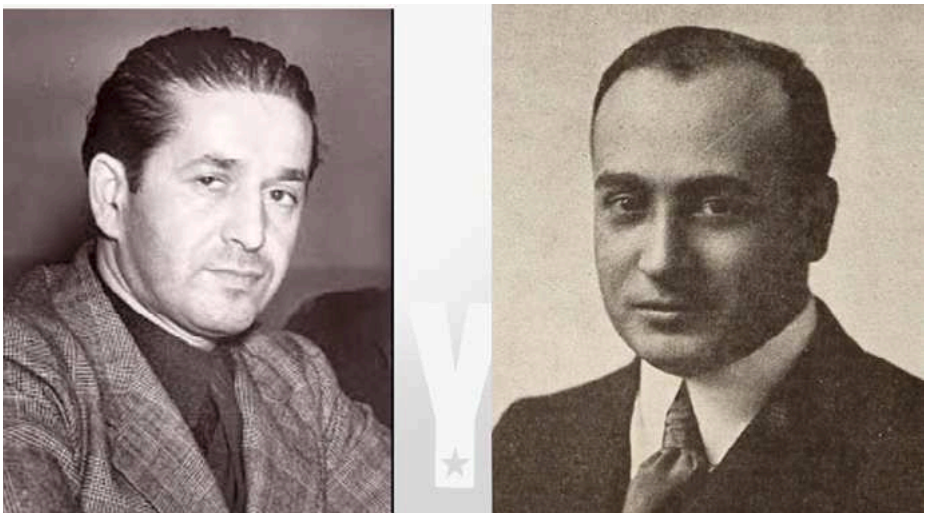
Az első, adóztatási céllal országosan elrendelt zsidó összeírás, 1726-ban volt. A népszámlálásban 7 izraelita család szerepelt. 1736-ban Zemplén megyében Tolcsván élt a legtöbb zsidó: 14 család (43 fő), amelyekben a családfők mind Lengyelországban születtek. A dokumentumok 1770-ben már jegyzik a zsidó temetkezési egylet (chevra kadisa) működését, és a közösség gyarapodását tanúsítják az összeírások: ekkor már 45 családban 102 fő zsidó élt a településen. 1811-ben 353 főt számlált a zsidó közösség, megtartva a megye zsidó lakossága körében az első helyét. Kezdetben a haszonbérlet volt az egyetlen lehetőség a megélhetésre, és a letelepedésre is csak akkor volt mód, hogy ha a földesúr ellenszolgáltatás fejében lehetőséget biztosított erre. 1880-ra már a település majdnem egyharmada (31,3%) izraelita volt: ekkor az ortodox hitközség 860 főt számlált[17].

1879 -ben Fuchs Vilmos néven született Tolcsván, a Petőfi u. 10. szám alatt (Friedman-udvar) az a fiatalember, akit már William Fox (1879-1952) néven ismert meg a hollywoodi filmipar. Apja Fuchs Mihály (1856–1936), aki később az amerikai iratokban Michael Fuchs néven szerepelt. Anyja Fried Anna (1861–1925) magyarországi zsidó családból származott.

Önkormányzati tulajdonú egykori szülőháza (Tolcsva, Petőfi u. 10.)[18] elhanyagolt állapotban van, bár korábban már született önkormányzati elhatározás a felújítására. „Idősebb Fuchs Vilmos - mint az Upton Sinclair William Foxról írott életrajzából kiderül - vegyeskereskedést tartott fenn, amely kizárásos alapon csak a Petőfi utca 10.-ben működhetett» – ismertette a korábban már idézett könyvében a szülőházra vonatkozó fontos bizonyítékot Bokor Pál.

1.3 Cigánd

Cigánd a Tisza szabályozását követően, a XIX. század elején lett a magyarországi zsidók egyik lakhelye, ugyanis a folyószabályozásnak köszönhetően megszűntek az árvizek, megnövekedett a termőterület és az addig elzárt településre rendes utak vezettek. Így a falu lakossága gyorsan nőtt, ezzel együtt a zsidó közösség is. Az 1851-ben megjelent Fényes Elek: Magyarország geographiai szótára szerint ekkortájt 2019 lakosból 16 volt a zsidók száma. „Az 1864-es tagosítási jegyzőkönyvet a 302 érintett gazda közül 21 tudta saját kezűleg aláírni, melyből heten zsidók”. E forrás igazolja, hogy a településen élő zsidók földműveléssel is foglalkoztak és nem volt mindenki kereskedő közülük[19]. Az 1869. évi népszámlás Kis-Cigándon 1625 lakosból 137-en vallották magukat izraelitának[20] Nagy-Cigánd akkor 1177 főt számlált 107 zsidó lakossal. 1920-ra elkészült a cigándi zsinagóga is.

3. sz. ábra: Guttman Dezső és Lichtman Sándor
forrás: Dankó L. (2026.): Hollywood bölcsője Zemplén előadás ppt[21].

Guttman Dezső, angolosított nevén: Dave Gould koreográfus, táncrendező, Guttman József és Ecker Szeréna gyermekeként, Guttman Dezső néven zsidó vallású családban látta meg a napvilágot Kiscigándon, 1899. március 11-én (3. sz. ábra).

Két Oscar-győzelemmel és két Oscar-jelöléssel Gould volt a legsikeresebb koreográfus és táncigazgató ebben a kategóriában. Gould 38 évesen megnősült.1937. április 18.-án feleségül vette Mitzi Haynes amerikai színésznőt, akitől 1939-ben elvált. Az 1940-es években rendezőként is elkezdett dolgozni. 1942 és 1946 között 28 rövidfilmet készített. 1969. június 3-án hunyt el Los Angelesben.

A Magyar Hollywood Tanács és Cigánd Város Önkormányzata az Oscar díjas művész születésének 125. évfordulója alkalmából, 2024-ben emlékkiállítást hozott létre, s megemlékezést tartottak. 2026. március 14.-én pedig életéről monodrámát mutattak be a művelődési házban. Folyamatban van emléktábla, emlékhely kialakítása a Bodrogközi Múzeumporta INTERREG pályázat keretében készülő fogadó épületében.

1.4 Monok

Szerencsre és környékére, így Monokra a XVIII. század végén érkeztek a zsidók haszonbérlőként. Az 1869-es első népszámlálás szerint Monoknak 2812 lakosa volt, köztük 170 fős népes zsidó közösséggel[22], a közösségnek saját zsinagógája is volt[23]. Monok történetében a zsidó közösség meghatározó szerepet játszott a kereskedelemben és iparban, a századfordulón jelentős népességnövekedést és fejlődést mutatott, s szerves részét képezte a falu társadalmának. A helyi közösség emlékét ma is őrzik a faluban emlékhelyek és a történelmi emlékezet.

A tengerentúli kivándorlásról Monok esetében is az 1880-as évektől beszélhetünk. Az első útnak indulók a férfiak, majd már a teljes családok remélték a jobb megélhetést Amerikában. Hajóstársaságok ügynökei toboroztak Zemplén megye déli részén is. New York, New Yersey, Pennsylvania, Ohio, Virginia, Connecticut államok ipari üzemeinek, vasútjainak, bányáinak fejlődése biztosította az újabb és újabb munkalehetőségeket a kivándorlók számára[24].

Alexander Lichtman producer, filmforgalmazási szakember 1888. április 9.-én született Monokon, szülei a korcsmáros[25] Joseph Lichtman és Josephine (Pepe) Zuckermandel voltak. A család még Sándor hatéves korában a nyolc gyermekkel együtt vándorolt ki az Egyesült Államokba, ahol szülei nagyon korán meghaltak.

A filmszakmába az egytekercses filmeket gyártó New York-i Powers Motion Pictures Co.-n keresztül került be, s hamarosan Adolph Zukor munkatársa lett. Lichtman a Zukor mellett töltött évek után egy rövid kitérőt tett a United Artists-nál, majd 1923-ban a Preferred Pictures elnöke lett. 1926-ban visszatért a United Artists-hoz, ahol értékesítési menedzserből 1935-re a vállalat alelnökévé lépett elő[26].

Később a United Artists-től az MGM-hez igazolt (1935), ahol előbb értékesítési tanácsadóként, majd producerként, alelnökként segített a vállalat átszervezésében. 1937-ben az MGM alelnökeként látogatóba visszatért szülőfalujában Monokra[27]. Lichtman 1958-ban halt meg koszorúér elzáródás következtében otthonában, Los Angelesben. Szakmai teljesítményének elismeréseként 1960. február 8-án saját csillagot kapott a hollywoodi Hírességek Sétányán (6821 Hollywood Boulevard)[28].

A Monoki Kulturális Egyesület - elnöke: Bártfay Emese polgármester elmondása szerint - gyűjtik a Lichtman vonatkozású életrajzi adatokat, híreket, újságcikkeket, melyekből a Kossuth Lajos utca 2. szám alatti helyiségük homlokzatán emléktáblát szándékoznak állítani, benn pedig emlékfal kialakítása van folyamatban.

1.5 A Magyar Hollywood Tanács

Bokor Balázs nagykövet közel negyven éves diplomáciai tevékenysége keretében 2012-ben tért vissza Magyarországra főkonzuli megbízatásából, Los Angelesből. 2016-ban Ricsén alakította meg a Magyar Hollywood Tanács[29] nevű civil szervezetet, amely a Magyarországról elindult, magyar gyökerekkel rendelkező hollywoodi és a világon máshol is működő filmes világhírességek emlékét kívánja megőrizni, eredményeiket, sikereiket minél szélesebb körben akarja bemutatni, elérve azt, hogy méltán büszkék lehessünk, amikor rögzítjük Hollywood történelmének és sikereinek jelentős magyar tartalmát[30].

A Tanács az elszármazott hírességek példáit a fiatal nemzedékek előtt is igyekszik felmutatni. E témakörben a Tanács rendezvényeket szervez, amelyeken megemlékezik az érintett személyiségekkel kapcsolatos évfordulókról, azokról kiadványokat

jelentet meg. A magyar filmes sikerek nyomában alkotó táborokat, szakképzéseket szervez a fiatal generációk számára a filmnyelv jobb megismertetése céljából.

A Tanács 2016-os megalapítása óta több, mint 200 rendezvényt bonyolított le, amelyeket élénk sajtóvisszhang kísért, számos híradás és tudósítás került napvilágra, valamennyi eseményről film készült. A Tanács fesztiválok szervezésében is közreműködik, segíti a fiatal filmesek szakmai fejlődését, szakmai kapcsolataik kialakítását.

A Tanács e magyar származású filmikonok szülőhelye önkormányzataival, civil szervezetekkel együttműködve országosan és nemzetközileg egyaránt ismertté teszi az adott településhez való kötődésüket. Figyelemre méltó elismerés, hogy a Sárospataki TDM (turisztikai desztinációmenedzsment) Egyesület működési területét alkotó Cigándi járásból Ricse polgármestere: Vécsi István, a Sárospataki járásból pedig Tolcsva polgármestere: Tóth Gábor a településeik kiemelkedő örökségének ápolóiként elkötelezett tagjai a tanácsnak.

Szántó István blogbejegyzése szerint[31] *2019-ben jelentették be, hogy Mátészalka a Hollywood bölcsője és itt lesz a nagy amerikai filmművek emlékhelye: csak gratulálni tudok Bokor Balázsnak, aki végül is talált egy polgármestert aki meglátta a lehetőséget és támogatta is az ötletet. Ám az igazat megvallva a hír letaglózott. Örülnöm kellene a sikernek, viszont mindenki tudja, hogy ebben a vetélkedőben Ricse és Tolcsva, ez a két zempléni település előbbre való lenne.*
Bokor Pál és Kerényi László barátom (aki ebben a témában egy kisfilmmel is előrukkolt) itt, a mi régiónkban szerette volna létrehozni ezt a bölcsőt. A legfelsőbb kormányzati szinten a Miskolci Múzeum kapott is egy felkérést ennek az anyagnak az összeállítására. Csak időközben itt igazgatóváltás történt és a Magyar Filmalap igyekezete is elhamvadt.

2. ZEMPLÉNI SZÜLETÉSŰ HOLLYWOODI MENEDZSEREKRE ALAPOZOTT ÖRÖKSÉGTURISZTIKAI FEJLESZTÉS IRÁNYAI, TARTALMA

A kulturális örökségturizmus a turizmus legdinamikusabban fejlődő ága, mely egyre inkább a specializáció felé halad. Az örökségturisták nem csupán kalandot keresnek, hanem kultúrát, történelmet, régészetet, és nem utolsó sorban kapcsolatot a helyi lakossággal. Fladmark (1994)[32] szerint a kulturális örökségturizmus nem csupán az örökség azonosítását, menedzsmentjét és védelmét jelenti, hanem segít megérteni a turizmus helyi közösségekre és régiókra gyakorolt hatásait, növelni a gazdasági és társadalmi hasznokat, előteremteni a védelemhez, marketinghez és promócióhoz szükséges pénzügyi erőforrásokat.

Az örökségturisztikai attrakció-és látogatómenedzsment főbb elemei mentén vizsgálva a fejlesztés lehetséges irányait és tartalmát, a következő szakmai megfontolásokat célszerű követnünk:

A „Hollywood bölcsője Zemplén" örökségturisztikai termékcsomag kialakításához az attrakciómenedzsment keretében értelmezendő és kialakítandó tevékenységek[33]: marketing (termékfejlesztés, árképzés, disztribúció, promóció), finanszírozás, emberi erőforrások, attrakció védelme/hatásmenedzsment, adminisztráció, ellenőrzés és értékelés.
A látogatómenedzsment keretében a fókuszban a speciálisan ezen kulturális, szellemi örökségeink iránt fogékony, elmélyülést, belső elcsendesedést, átalakulást kereső látogatók állnak, ezért számukra a következő szolgáltatási lehetőségeket ajánlatos kigondolni, megteremteni, honlapon, közösségi felületen feltüntetni, és/vagy más kapcsolódó szolgáltatók által kiajánlani[34]:

Belépés (kulcs, gondnok neve, elérhetősége), interpretáció: életút, látogatótér, emlékfal, emlékszoba bemutatása, kalauzolás, emléktárgy vásárlási, vendéglátási lehetőség, higiénia, biztonság, díjak és fenntartás, hatások a településen és a hazai, nemzetközi sajtóban, ellenőrzés és értékelés, szükséges adminisztráció (pl.: egy egyszerű kérdőív kitöltetése, alkalmanként feldolgozása).

A Tokaj-Nyíregyháza turisztikai térséget Magyarország Kormánya a turisztikai térségek meghatározásáról szóló 429/2020. (IX. 14.) Korm. rendelettel hozta létre. A térség Tokaj altérsége 72 települést foglal magába a Hernád-Tisza-országhatár háromszögben. A korábbi tervezési dokumentumokban ezt az altérséget előbb Zemplén, majd a jobb nemzetközi láthatósága végett Tokaj-Zemplén desztinációként azonosítottuk. A desztinációban öt helyi turisztikai desztinációmenedzsment (TDM) minősítéssel rendelkező turisztikai egyesület működik, melyek célja a térségi turizmus közösségi jellegű fejlesztésének előmozdítása.

Az öt helyi TDM egyesület által kialakított munkamegosztás alapján a kulturális turizmus térségi menedzselését a Sárospatak és Környéke Turizmusáért Egyesület, mint helyi, NGM által regisztrált TDM szervezet vállalta fel[35].

Egyetemi oktatóként-kutatóként, s mint 2010-től a sárospataki turisztikai egyesület elnöke, majd 2020-ig TDM menedzsere, tanulmányom további részében a Tokaj-Zemplén turisztikai térségben[36] született, innen elszármazott négy hollywoodi híresség re építhető örökségturisztikai fejlesztési megoldásokat, irányokat és lehetőségeket veszem számba, vázolva egy örökségturisztikai útvonal kialakításának koncepcióját is.

2.1 Örökségturisztikai attrakciómenedzsment termékfejlesztések és marketing

A Tokaj-Zemplén desztináción belül a Sárospataki TDM egyesület a Cigándi és a Sárospataki, míg a Tokaji TDM egyesület a Szerencsi és a Tokaji járások területén fejti ki közösségi turizmusfejlesztési tevékenységét, ezért, a fejlesztési javaslataimat elsősorban feléjük, illetve Cigánd, Monok, Ricse és Tolcsva települések tapasztalatait megosztva, s Hollywoodhoz kapcsolódó örökségértekeikre fókuszálva fogalmazom meg.

1. A „Hollywood bölcsője Zemplén" kisfilm elkészíttetése és bemutatása az Örökségértékek és turizmusfejlesztés tudományos szimpózium keretében Sárospatakon

A Sárospataki TDM elnökeként még 2011. elején Bokor Pál és Kerényi László miskolci szerkesztő-operatőr filmötlete alapján készíttettem egy kisfilmet a Zukor-Fox Zemplén, the cradle of Hollywood (Zemplén Hollywood bölcsője)[37] címmel, amely a sárospataki desztináció két hollywoodi filmmogulja: Willian Fox (Tolcsva) és Adolf Zukor (Ricse) rövid itteni életútját, pályáját és máig ható emlékezetét villantja fel.
A filmötlet bemutatott szinopszisa szerint: *„Hollywood bölcsője[38]" címet kapná az az egyórás dokumentumfilmünk, amely a hazai és a külföldi tv csatornák vetítésein túl, a magyar külképviseletek (nagykövetségek, konzulátusok, magyar intézetek, kereskedelmi képviseletek, turisztikai partnerek) figyelmére is feltétlenül számot tarthat, s akár szenzációval is szolgálhat.*
S hogy mi ez a szenzáció? Nos, mi azt állítjuk, hogy Hollywood bölcsője valamikor itt ringott Északkelet-Magyarországon. Innen indult szerencsét próbálni az a két fiatal, akik időben felismerték a kor kínálta lehetőséget és meghatározó mértékben járultak hozzá ennek a gigászi filmiparnak a kialakulásához.
Bár a stúdióváros alapítói között számos lengyel és német bevándorló is volt, a magyarok elsősége, jelentősége, ma már Hollywoodban is elismert. Zukor Adolf (Adolph Zukor) és Fuchs Vilmos (William Fox) volt az a két meghatározó személy, akik az amerikai stúdiófilmgyártást, később a hangosfilmgyártást megalapozták.
Zukor és Fox pedig dokumentálhatóan Tokaj-Hegyaljáról és környékéről (Ricséről, illetve Tolcsváról) származik. Miért ne mutathatnánk meg a világnak, hogy honnan jöttek, kik voltak az őseik, hogyan éltek, mikor és miért vándoroltak ki".

A kisfilmet „ősbemutatóként" a 2011. május 20-21.-i Örökségértékek és turizmusfejlesztés a Tokaj-Hegyalja - Zemplén örökségértékei és az ezekre alapozható gazdaság- és turizmusfejlesztés témakörében Sárospatakon rendezett tudományos szimpóziumunkon[39] mutatta be a film készítője.

2. Emléktáblák kihelyezése, emlékhelyek kialakítása a születési helyszíneken

Az emlékezet élővé tételére, a települési identitás erősítésére a hajdani szegénysorsú családokból világraszóló filmes karriert elérők szülőföldjét, társadalmi közegét, majd tengerentúli életútját bemutató örökségturizmus fellendítésére a termékfejlesztés keretében emléktáblák elhelyezését, emlékfalak, poszterek, emlékhelyek kialakítását ajánljuk, amelynek már megvalósult példája Ricse községben tanulmányozható.

Itt az önkormányzat Zukor Adolf születésének 150. évfordulójára, 2023-ra a lakott szülőháza tőszomszédságában alakította ki az emlékházat. A ricsei önkormányzat, a Magyar Hollywood Tanács és az Origo Film Group által szervezett eseményre Brian Robbins, a Paramount Pictures akkori elnök-vezérigazgatója ünnepi üdvözletet küldött, amelyben hangsúlyozta, hogy az alapítóatya, Zukor víziója megváltoztatta a világot.

A budapesti izraeli nagykövet beszédében kiemelte: valami lehetett a levegőben itt, a magyar régióban, hiszen Zukor mellett sok más hollywoodi ikon, mint a Korda testvérek, Tony Curtis és William Fox is ebből a térségből származott. Hollywood e nagyszerű magyar úttörői hatalmas örökséget hagytak ránk, és megtanítottak minket arra, hogy a híres magyar szellemesség és tehetség a legnehezebb körülmények között is megállja a helyét.

A megnyitót emlékkonferencia követte, amelyen Ráduly György tartott előadást, Szabó István, Koltai Róbert és Szabó Gábor a Magyar Filmoperatőrök Egyesületének elnöke, valamint Bokor Balázs elnök osztotta meg gondolatait[40].

Zukor ricsei örökségének ápolása ösztönzőleg hatott a szomszédos járási székhely: Cigánd helytörténeti kutatóira, s a Magyar Hollywood Tanács, az Origo Filmgroup és a város önkormányzata rövid kisfilmmel[41] is emelte a híres szülött: Dave Gould születésének 125. évfordulója fényét, amikor 2024. április 28-án megemlékezésre, majd 2026. március 14.-én színházi estre került sor.

Az örökségút létrehozását célzó kutatás keretében Oláh Krisztián polgármesterrel folytatott interjúm során a polgármester úr részéről került megfogalmazásra, hogy a Bodrogközi Múzeumporta alkalmas helyszíne lehet egy Guttman emlékhely kialakításának. A március 17-én a „Három folyó kincse" (#3rivers) HUSK Interreg VI-A program cigándi nyitókonferenciáján formálisan is bejelentésre került, hogy a megvalósuló látogatóközpont a térséghez kötődő világhírű művészek örökségének bemutatására is vállalkozik[42].

A cigándi, monoki, ricsei, tolcsvai emlékhelyek, megemlékezések részben az élő örökséget, illetve a turisztikai „örökségtermék" tartalmát, illetve a marketingjét testesítik meg.

3. Játékos vetélkedők tanulóknak

A helyi örökségértékek tudatosítására, népszerűsítésére a Tanács az ifjúság körében folytatandó tevékenysége során idén tizedik alkalommal hirdette meg a Magyar Hollywood vetélkedőt, amely Hollywood magyar gyökereinek megismertetésére irányul[43]. A Tanács 13-16 évesek számára ezen vetélkedők keretében kísérli meg a filmtörténet magyar vonatkozásait megismertetni a jövő turistáival, a fiatal generációval. 2016-tól kezdődően, azokon a magyarországi településeken, ahol ismert hollywoodi magyar született, rendezik meg a helyi vetélkedők sorozatát, az országos döntőre pedig minden esetben egy elismert magyar filmfesztivál programjában kerül sor.
A hollywoodi filmikont „felmutatni tudó" településen a helyi általános iskolások és a gimnáziumok első két osztálya közül 3-10, egyenként 3-fős csapatok alakítását ösztönzik, amelyek ún. helyi selejtezőkben vetélkednek egymással. A helyi selejtezőkön a településen született filmikon és néhány kapcsolódó személy élete a téma, amihez előzetes felkészülési anyagot biztosít a Tanács és magát a vetélkedőt is lebonyolítja a résztvevő iskolák és önkormányzatok közreműködésével.

A vetélkedők kreativitást és nem lexikális tudást igényelnek. Az eddigi helyi vetélkedők – a széleskörű visszajelzések szerint - jó benyomást keltettek a versenyző diákokban és a felkészítő tanárokban. Látva mindegyik alkalommal a résztvevő diákok arcát és lelkesedését, érdemes megrendezni ezt a filmes témájú, hagyományőrző, értékfelmutató vetélkedőt.
A Magyar Hollywood Tanács szakmai együttműködést alakított ki a miskolci, nagy nemzetközi hírű Jameson CineFest Filmfesztivállal. A CineFest vezetőségével 2017-ben azt a döntést hozták, hogy a Magyar Hollywood vetélkedő országos döntője lebonyolításához igazán méltó alkalmat biztosít a fesztivál.

Az országos vetélkedősorozatok mellett Cigándon idén márciusban a tehetséggondozó TKMűhely keretében a helyi diákok által készített kisfilmek vetítésével, moderált beszélgetésekkel, a szegénysorsú, de ambíciózus és tehetséges Dave Gould életét bemutató monodrámával a szervezők az örökség ismertségének növelését szolgálva pozitív példát kívántak felmutatni a mai fiatalság és minden érdeklődő számára.

4. Alkotótáborok szervezése Ricsén és Cigándon

A fiataloknak szóló nyári alkotótáborokat a Magyar Hollywood Tanács és a helyi önkormányzatok szervezik filmes szakemberek bevonásával. A táborokban filmkészítési készségek játékos elsajátítása mellett a résztvevők megismerik az adott települést, hagyományait, a filmikonok életét, melyek példaként szolgálhatnak a mai élethelyzetekben is.
Cigándon a TKMühely karolta fel a Dave Gould alkotótábor ügyét, a program gondozója Nagy-Tóbiás Kata.

Ricsén az Adolpf Zukor nevét viselő művelődési ház emeletén fürdőszobás vendégszobákban tudják a fiatalokat és az őket oktató szakembereket elhelyezni, melyek az alkotótáborokon túl akár szimpóziumokra, eseményekre érkező szervezett csoportok szállásaként is szóba jöhetnek.
Az alkotótáborok, látogatók étkeztetését az önkormányzat szociális szövetkezete által működtetett Zukor csárda tudja biztosítani, így a település örökségturisztikai látogatómenedzsmentje már napjainkban is jól működik.

5. Hollywood bölcsője Zemplén örökségút kialakítása

Nagy Katalin szerint a kulturális útvonalak az örökség újfajta megőrzési és hasznosítási módját jelentik. Egyaránt jelentenek földrajzi utazást, ahogy különböző területeken, helyi egységeken haladunk keresztül, valamint mentális utazást is értékekkel, érzésekkel, érzelmekkel, élményekkel, melyek aztán a végső termékké állnak össze. A kulturális örökségutat „a szó szoros értelmében nem kitalálják vagy megtervezik, hanem felfedezik” [44].

Az a terület, amelyen keresztül kell haladniuk a látogatóknak kikerülhetetlen részét képezi az élménynek. Ezért az útvonal nyomvonalának kijelölésekor nemcsak az att-

rakciókra kell figyelemmel lenni, hanem az azok között elterülő területre is (Bagdadi-Vetro, 2026[45]). Ez esetünkben a Tokaj-Hegyalja történelmi borvidék UNESCO kultúrtáj 37-es főút 15.-65. közötti, 50 kilométeres szakasza (monoki és erdőbényei kitérőkkel), majd a magyar Alföldhöz tartozó Bodrogközben további 42 kilométer (összesen: 101 kilométer).

Az örökségattrakciók népszerűsége abból fakad, hogy növekszik a társadalmi igény a „közös múlt", a gyökerek felderítése iránt, másrészt az adott térség, régió egyediségének, sajátosságainak, örökségének kiemelésével előnyre képes szert tenni az erősen kompetitív európai turisztikai termékek piacán. További előnye, hogy létező történelmi, kulturális vagy természeti erőforrásokat hasznosít – új attrakciók építése helyett a desztinációk a múlt hasznosításával néznek egy fenntartható jövő elé (Hargrove 2002)[46]. Az örökségturisztikai célú utazás a kulturális környezet, azaz a táj, vizuális és előadó művészet, hagyományok és rendezvények megtapasztalását is jelenti (Rosenfeld 2008)[47].

A budapesti Origo Filmgroup-ban bemutatatott „Hollywood magyar gyökerei" térképen mintegy ötven magyar és szomszédos országokbeli magyar kötődésű település került feltüntetésre. A Magyar Hollywood Tanács égisze alatt elvileg kialakítható lenne egy komplett örökségút, ugyanakkor ennek összefogása, hazai és külföldi vendégek, látogatók általi bejárása szinte megoldhatatlan feladatot jelentene. Ugyanakkor egy egységes, teljességre törekvő online és, vagy print útikalauzt tanulmányozva egy-egy konkrét személy, alkotó, művész, vagy menedzser szülőföldje, annak a tájnak a megismerése akár egyénileg is megoldható.

Forráskutatásaim, helyszíni és településvezetői tájékozódásaim alapján kezdeményezem a vázolt „Hollywood bölcsője Zemplén" örökségút részletesebb megtervezését, létrehozását, támogatásul pedig megfogalmaztam az örökségút attrakció-és látogatómenedzsment koncepció vázlatát, hogy ezzel is elősegítsem az örökségút kialakítását és a négy településnek az örökségútba a lehetőségeik szerinti bekapcsolódását (4. sz. ábra), s a településeken annak további komplementer örökségértékekkel való gazdagítását.

Ilyen kiegészítő helyszínként kapcsolható be az örökségútba Erdőbénye, ahonnan Adolf Zukor felesége: Kaufman Lottie vándorolt ki az Újvilágba és a hazasságukból született első gyermekük: Eugene J. Zukor 1916-ban az akkor egyesült filmvállalat, a Paramount vezetője lett[48], illetve Sárospatakon a Tokaj-Hegyalja Egyetem, ahol a Turizmus és Vendéglátás Tanszéken és akadémiai munkabizottsági munkacsoportban örökségturisztikai tematikus utak kutatását, kialakítását végezzük.

4. sz. ábra: Hollywood bölcsője Zemplén kulturális örökségútvonal javaslat

Az örökségút küldetése: a zempléni településeken szegénysorsú családokba született, innen a megélhetés miatt a tengerentúlra családjukkal kivándorolt, munkájuk által filmtörténeti ikonokká vált menedzserek szülőföldjének, életutjaiknak a bemutatása, megismertetése az erre fogékony hazai és külföldi turisztikai látogatói szegmenssel.

További küldetéselem, az örökségút állomásain keresztül képet alkotni Zemplén azon szociokulturális, századfordulós időkben bekövetkezett kivándorlási veszteségének ezen pótolhatatlan szeletéről, amely miatt a ma itt élő emberek erkölcsi kötelessége ennek a szellemi kulturális örökségnek a mind teljesebb feltárása, felmutatása és ápolása. Az örökségturizmus fejlesztéseivel, programjaival egyben a ma itt élők számára identitást erősítünk, példákat mutatunk fel az egyéni sikerért való küzdelem útjának formálásához.

Az örökségút célja: a négy zempléni településen átívelő örökségturisztikai attrakció létesítése, amely biztosítja a zempléni születésű, Hollywood két, nemzetközi elismertséget elért, ma is működő filmgyára megalapítójának, valamint az ebben részes további két zempléni származású támogató menedzsere emlékezetének, kulturális örökségének ápolását, örökségturisztikai eszközökkel az örökségek emberközeli bemutatását, a látogatók igényeihez igazodó vendégfogadását, örökségrendezvények, versenyek, alkotótáborok színvonalas lebonyolítását.

Az örökségút célcsoportjai: az örökségturisztikai célcsoportok meghatározásánál

- a legnépesebbnek a Tokaj – Zemplén desztináció, illetve az adott település múltja, örökségértékei iránt érdeklődő lakosságát tekinthetjük, akik büszkék gyökereikre és identitásuk részének tekintik a hely szellemiségét, híres szülötteit, így a hollywoodi híresség eket is. Az örökségút állomásainak tanulói, fiataljai játékos versenyeken összemérhetik tudásukat a másik három zempléni állomás, sőt a további hollywoodi települések versenyzőivel is.

- Méretét tekintve második csoportnak azonosíthatóak azok a magyar, önmegvalósításra és önképzésre, lelki elmélyülésre törekvő látogatók, akik az örökségútról olvasva, halva meg kívánják ismerni, tapasztalni Zemplén örökségértékeinek eme szeletét, el kívánnak mélyülni a négy ide született ember hajdani szociokulturális közegében, s így közvetve részesei akarnak lenni, át akarják érezni ezeknek a kivándorlóknak a motivációit, életerejük, innovatív tudásuk és kitartásuk forrásait.
- Célcsoportként azonosíthatók a nemzetközi és hazai filmvilágban dolgozó szakemberek, kutatók, újságírók, szerzők, diákok, akik számára Hollywood megteremtői ikonikus személyek, s akik gyökereinek, származásának megismerése élményt kínál, amiért vállalják az utazást, esetleges kényelmetlenséget is.
- Célcsoportként vehetjük számba azokat a Magyarországon filmet forgató stábokat, akik egy-egy forgatási szünetben ellátogatnak a Hollywood bölcsője Zemplén örökségút állomásaira, megismerkednek azzal a tájjal, világörökségi borvidékkel, amely eme filmgyár alapítók, menedzserek őseit befogadta, ahol ma is ápolják örökségüket, s ahol egykor a bölcsőjük ringott.

A célközönség függvényében az üzenetet is differenciálni kell. A kulturális örökség meghatározza az identitást, és egyfajta hovatartozás érzését alakítja ki. Így a megfelelő narratívák megtalálása nagyon fontos. A kulturális örökség megfelelő kommunikációjához a közönséget is meg kell érteni – azaz ismerni kell motivációikat és érdeklődési körüket. Így lehet a tartalmakat az elvárásokhoz és igényekhez igazítani, a célcsoportoknak megfelelő kommunikációs csatornákat kiválasztani, s alkalmazni.

Örökségút, mint termék: A Zemplén örökségút állomásainak fókuszába Ricsét és Tolcsvát helyezzük, hisz az itt született Zukor Adolf és Fuchs Vilmos, angolosított nevén William Fox erről a két településről indultak el és alapították meg Hollywood két, átalakulások mellett ma is működő befolyásos filmstúdióját, a Paramount Pictures-t és a Twentieth Century Foxot. A két hollywoodi filmstúdió alapító bölcsője nem csak képletesen, hanem valóságosan is itt ringott a ma is álló, beazonosított szülőházaikban, Zemplénben.
Jelentőségük elvitathatatlan, hisz ők fektették le a mai napig uralkodó hollywoodi stúdió- és sztárrendszer alapjait. Zukor volt az első amerikai nagyjátékfilm producere, míg Fox a hangosfilm úttörője a tengerentúlon. Filmjeik nyerték el a filmtörténelem első Oscar szobrait 1929-ben. Zukor életművéért húsz évvel később, 1949-ben is kapott egy Oscar díjat, a szobron ennyi állt: «az amerikai játékfilm atyja». Jelentőségük azonban nem csupán az amerikai film, de az amerikai identitás formálásában is tetten érhető[49].

A zempléni bölcső fókuszt tovább erősíti a monoki születésű Alexander Al Lichtman, aki egy időben Zukor társa, majd a ma is működő United Artists alelnöke, később az MGM producere, s a Fox értékesítési vezetőjeként is ismert.
Hasonlóképpen koreográfus mivoltán túlmutató jelentőségű a cigándi származású kétszeres Oscar-díjas Dave Gould, aki táncigazgató és producer is volt.

Az örökségút állomásai igény esetén kiegészülhetnek – elsősorban a földrajzi közelséget alapul véve - további tematikusan kapcsolódó településekkel, mint Miskolc, vagy Mátészalka, illetve a filmturizmus első pillanatra avantgardnak tűnő látványosságával, a mai világ tömegigényeinek kiszolgálására létrehozott kisvárdai Cinemaqua Film és Naturparkkal[50].

Az örökségút emberi tényezői, támogatói: az örökségturisztikai attrakciómenedzsment másik fontos része az emberi erőforrásoknak, elköteleződésnek a biztosítása, azaz azoknak a fejlesztéseket támogató polgármestereknek, testületi tagoknak, szakembereknek a természetbeni, vagy pénzügyi támogatóknak, az esetenként angolul is beszélő, elhívatott, zömmel önkéntes idegenvezetőknek a megnyerése, akik nélkül az örökségútnak egy-egy alkalmi rendezvény fellángolásán túl a fenntarthatósági feltételeit nem tudjuk biztosítani. S ez nem csupán anyagi feltételeket jelent, hanem önkormányzati szemléletváltást, s felkészülést arra is, hogy a várt sikerek lassan teljesülnek be, vagy esetleg elmaradnak, s ez a támogatók, önkéntesek elmaradásával járhat.

Mindezek ellen a közösség erejének bevetését lehet csak ajánlani, azaz a települési lokálpatrióták aktivizálódását, valamint a Sárospataki és a Tokaji TDM-eknek szükségszerűen fel kellene vállalniuk ezt a Tokaj-Hegyalja történelmi borvidék kulturtáj UNESCO világörökséghez szorosan kötődő szellemi kulturális örökségturisztikai programot.

Marketing: az örökségút marketingjének kialakítása legalább olyan nagyságrendű feladat, mint az örökségértékek felkutatása, még élő anekdoták dokumentálása, újabb levéltári dokumentumok, publicisztikák tartalmainak beépítése a „történetmesélésbe".

A marketing terén vázlatosan az alábbi teendők megvalósításával célszerű kezdeni a munkát:

- a célok, potenciális célcsoportok meghatározása,
- kommunikációs terv készítése, önkéntesek bevonása,
- örökségút logo megterveztetése, népszerűsítése konferencián, sajtóban, közösségi médiában, versenyeken, rendezvényeken,
- domain név lefoglalása, tárhelyszolgáltatási szerződéskötés,
- Kreatív weblap tervezés, tartalmának összeállítása az érintett települések önkéntes helytörténészeivel, lokálpatriótáival,
- email cím megnyitása,
- közösségi médiamegjelenés és a felületek folyamatos új információkkal való ellátása erre vállalkozó helyi, Zemplén térségi önkéntesek által,
- nyomtatott és elektronikus leporelló térképpel szerkesztése az örökségútról és az egyes állomásairól a Tokaj Borvidék Fejlesztési Tanács, tourinform irodák, a Tokaji és a Sárospataki TDM egyesületek bevonásával,
- az adott településen a hollywoodi híresség névadóként történő feltüntetése utca névként, kirakatban, emlékhelyen, kulturális intézmény nevében,

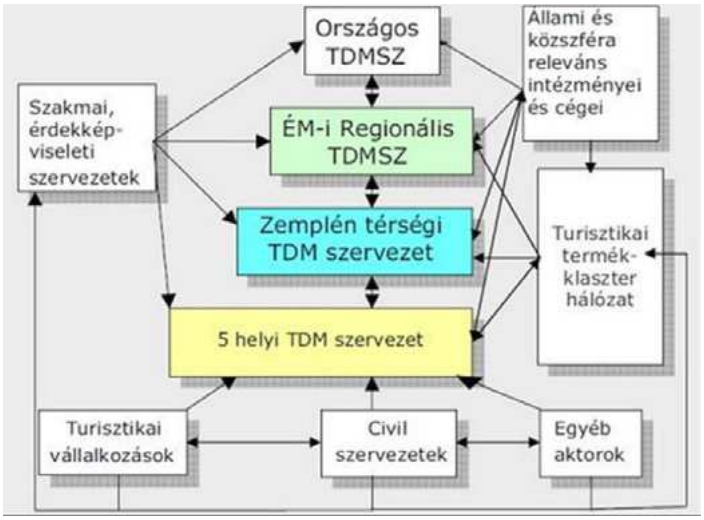
- események szervezése, eseményekhez való kapcsolódás (pl.: Zemplén Fesztivál, városnap, falunapok,
- tudományos szimpóziumok, filmes találkozók, alkotótáborok, rendezvények rendszeres szervezése pl.: Sárospatakon és annak részeként egy-egy konkrét örökséghelyszín felkeresésével,
- doktori, szakdolgozati, TDK kutatási témák felajánlása pályadíjjal települési, Zemplén térségi egyetemisták számára.

5. sz. ábra: Az örökségút marketingjének vázlata
forrás: Nagy K. (2020), i.m. 180. o.

A Hollywood bölcsője Zemplén örökségút kialakítására, megismertetésére, további propagálására, fenntartására az érintett helyi turisztikai desztinációmenedzsment (TDM) szervezetek alkalmasak, hisz közöttük térségi koordináció működik, az érintett települések a turisztikai egyesületek tagjai, Zemplénben tourinform irodákat működtetnek, illetve helyi partnerei a Magyar Turisztikai Ügynökségnek.

A civil szervezetek köréből a Magyar Hollywood Tanács bekapcsolása is ajánlatos, hisz Bokor Balázs, illetve az elnökségi tagok szakértői tanácsaira, támogatására szükség van.
Az örökségúttal kapcsolatos kutatásokba kézenfekvő bevonni a Tokaj-Hegyalja Egyetem Kulturális Örökség Tudományok Tanszékének az erre nyitott munkatársait is, akik tudományos pályázatok (UNKP, EKÖP, stb.) témaválasztásában, TDK dolgozati, szakdolgozati, doktoranduszi tanulmányok készítésében ösztönözhetik az egyetem hallgatóit.

6. sz. ábra: Az örökségút menedzselésének lehetséges aktorai
forrás: Dankó L. (2026.): Hollywood bölcsője Zemplén előadás ppt.

A Tokaj-Hegyalja Egyetem küldetésnyilatkozata szerint szellemi műhelyének és infrastruktúrájának bázisán a zempléni multikulturális örökség, az örökségút fenntarthatóságának megteremtéséhez egy sárospataki látogatóközpont kialakításában kezdeményező szerepet vállalhat és tölthet be.

2.2 „Hollywood bölcsője Zemplén ” örökségút látogatómenedzsmentje

A látogatómenedzsment célja a látogatók orientálása, informálása, szórakoztatása, tanítása, azaz összességében annak elősegítése, hogy az attrakcióban szerzett élményük megfeleljen előzetes elvárásaiknak vagy akár túl is szárnyalja azt. Ezért a látogatómenedzsment azokra a tevékenységekre korlátozódik, amelyek az attrakció látogatóival közvetlen, vagy közvetett kapcsolatban vannak, így ezek a tevékenységek alapvetően meghatározzák a látogatók véleményét az attrakció által nyújtott szolgáltatásról és a kapott élményről.

1. Az örökségút bemutatása – interpretáció
Az interpretáció elsődleges célja a látogatás élménnyé alakítása. Az örökségút megtervezését, kialakítását követően ezért szükséges összegyűjteni a amerikai és magyar szakirodalomból, sajtóközleményekből azokat az adott település híres szülöttjéhez kapcsolódó dokumentált, vagy szájhagyomány útján megismert történeteket, amelyekkel az egyes településeken a látogatókat felkészült helyi önkéntes idegenvezetők informálhatják, s segíthetik az örökség megértését, az örökségben való elmélyülést, azonosulást. Ehhez a teljesség igénye nélkül a négy zempléni földön született hollywoodi híresség vázlatos története:

A történelmi Magyarországról 1871 és 1913 között a becslések szerint 1,9 millió magyar, köztük egész falvak települtek ki Amerikába. A kalandvágyó fiatalemberek összespórolták az útravalót, majd hazaküldött leveleikben már számtalan gyári munkalehetőségről, tisztességes bérekről, társadalmi egyenlőségről, temérdek élelemről és gyér kormányzati felügyeletről számoltak be. Sokan pénzt is küldtek haza, az is előfordult, hogy aranyat. Az „Amerika-láz" járványszerűen terjedt a meghurcolt, de életerős magyar lakosság körében[51].

1. Ricse - Zukor Adolf: Az amerikai filmvilág egyik meghatározó alakja, Zukor Adolf Ricsén született 1873. január 7-én. Zukor Jákob, akinek szatócsboltja volt az 1860-as 1870-es évek elején, meghalt, amikor egyéves volt, míg édesanyja, Liebermann Hanna 7 éves korában halt meg. Adolf és testvére, Arthur, nagybátyjukhoz, Liebermann Kálmánhoz költöztek Mátészalkára, ahol 4 polgárit végeztek el. Liebermann, aki rabbi volt, azt remélte, hogy unokaöccsei is rabbik lesznek, de ehelyett Adolf a család barátja, Blau Herman szárazáruüzletébe ment dolgozni Abaújszántóra.

Tizenhat évesen döntött úgy, hogy – szülei halálát követően – az Amerikai Egyesült Államokban folytatja életét. Miután partra szállt New Yorkban, egy kárpitosműhelyben kezdett el dolgozni. Egy barátja aztán egy szőrmekereskedőnél szerzett neki gyakornoki állást. Két év múlva, húsz évesen, már elismert szőrmeruha-tervező volt. Az 1893-as chicagói Kolumbusz-kiállítás középnyugatra vonzotta. Ott önálló, saját szőrmeüzletbe kezdett. Működésének második szezonjában a Zukor's Novelty Fur Company 25 fősre bővült, és saját kirendeltséget nyitott. 30 éves korára már jómódú fiatalembernek számított, kitűnő jövedelemmel és kényelmes lakással a 111. utca és a Hetedik sugárút sarkán, New York előkelő német-zsidó negyedében.

Zukor 1904-ben betársult egy olyan cégbe, amely háromperces mozialkotásokat kínált egy penny bedobása fejében. Marcus Loew-vel, a későbbi mozimogullal szövetkezve hálózatot épített ki, és arra törekedett, hogy az új találmány iránti érdeklődést maximálisan kielégítse. 1914-ben Zukor már évi 30 film készítésére képes csapatot verbuvált, megnyílt a Broadwayn 3500 személyes mozipalotája, a Standard.

Los Angeles külvárosában, Hollywoodban kibérelte egy narancsfarm gazdasági épületét, ott rendezte be az első stúdiót és építette fel azt a filmes birodalmat, mely miatt ma már jeles alkotók zarándokolnak el Ricsére, hogy láthassák, honnan indult útjára Hollywood egyik meghatározó producere, a Paramount Pictures megalapítója. 1949-ben életművéért Oscar-díjat kapott. Századik születésnapját világraszóló külsőségek között ünnepelték meg. Munkásságának elismerése, hogy egyike azon magyaroknak, akik csillagot kaptak a Hollywoodi híresség sétányán.

1897-ben Chicagóban vette feleségül az erdőbényei születésű Lottie Kaufmant, házasságukból két gyermekük született: Eugene J. Zukor, aki 1916-ban a Paramount vezetője lett, és Mildred Zukor Loew, aki Arthur Loewhöz, Marcus Loew fiához ment feleségül. Zukor 1976. június 10-én, 103 éves korában, természetes halállal halt meg Los Angeles-i rezidenciáján. A New York-i Hastings-on-Hudsonban található Temple zsidó temetőben temették el[52].

2. Tolcsva - William Fox: 1879. január 5.-én[53] Fuchs Vilmos néven született Tolcsván, a Petőfi u. 10. szám alatt (Friedman-udvar) az a fiatalember, akit már William Fox (1879-1952) néven ismert meg a hollywoodi filmipar. Apja Fuchs Mihály (1856–1936), aki később az amerikai iratokban Michael Fuchs néven szerepelt. Anyja Fried Anna (1861–1925) magyarországi zsidó családból származott.

1911-ben érkezett meg az amerikai filmgyártás mai székhelyére és a hangosfilm készítés elindításával írta be nevét a történelembe. Máig viseli a nevét az egyik legnagyobb amerikai filmstúdió, a 20th Century Fox, melynek alapítója volt. Felesége Eva Leo Fox (1881–1962), akivel haláláig élt együtt. Házasságukból két lányuk született: Mona Fox (1900–1980) és Isabelle „Belle" Fox (1904–1989).[22][23] Belle révén született egy unokája, William Fox Jr. (1926–1986).

Fox soha nem tért vissza szülőföldjére, de az 1920-as években egy híradós operatőrt küldött Tolcsvára, és az ott készült felvételeket a családtagjainak is megmutatta[54].

Fox herendi porcelánból készült emléktábláját 1999-ben avatták fel a Fox filmgyár vetítőtermének falán. A táblán magyar és angol nyelven az 1927-ben készül Fox-produkció, a Hetedik mennyország (7th Heaven) nyitó mondata olvasható: „Azoknak, akik elindultak a mélységből a magasba, a csatornából a csillagok felé, a Bátorság létráját kell megmászniuk." ("For those who will climb it, there is a ladder leading from the depths to the heights — from the sewer to the stars — the ladder of Courage)[55]

3. Cigánd - Dave Gould: Guttman Dezső, angolosított nevén: Dave Gould koreográfus, táncrendező, Guttman József és Ecker Szeréna gyermekeként, Guttman Dezső néven zsidó vallású családban látta meg a napvilágot Kiscigándon, 1899. március 11-én.

Születésekor édesapja már New Yorkban élt, majd 1904-ben a kis Dezső, édesanyjával együtt ötévesen emigrált Amerikába. A hollywoodi filmiparban pályafutását 1932-ben kezdte koreográfusként a The Subway Symphony című filmmel. 39 amerikai film létrehozásában vett részt koreográfusként, majd az 1930-as évek közepén Hollywood egyik legfontosabb táncigazgatója volt Busby Berkeley, Bobby Connolly, Sammy Lee és Hermes Pan mellett.

1936-ban elnyerte a legjobb táncigazgatónak járó első Oscar-díjat - amelyet csak 1938-ig ítéltek oda - a Csalj meg, drágám! (1935) című film Szalmakalap (Straw Hat) táncszámáért , majd az 1936-os Broadway-dallam (1935) című musical, „Az az érzésem hogy bolond vagy" (I've Got a Feeling You're Fooling) táncjelenetért a másodikat. Továbbá két Oscar-díjra is jelölték. 1937-ben a Táncra született, 1938-ban pedig a „Egy nap a versenyen" című filmes munkáiért.
Két Oscar-győzelemmel és két Oscar-jelöléssel Gould volt a legsikeresebb koreográfus és táncigazgató ebben a kategóriában. Gould 38 évesen megnősült.1937. április 18-án feleségül vette Mitzi Haynes amerikai színésznőt, akitől 1939-ben elvált. Az 1940-es években rendezőként is elkezdett dolgozni. 1942 és 1946 között 28 rövidfilmet készített.

4. Monok – Al (Alexander) Lichtman: producer, filmforgalmazási szakember 1888. április 9.-én született Monokon, szülei Joseph Lichtman és Josephine (Pepe) Zuckermandel voltak. A család még gyerekkorában emigrált az Egyesült Államokba, szülei nagyon korán meghaltak.

Al, akinek hamar kenyérkereseti lehetőség után kellett néznie, felügyelőként kezdett dolgozni New Yorkban, az ekkoriban oly népszerű vaudeville színházak egyikében. A filmszakmába az egytekercses filmeket gyártó New York-i Powers Motion Pictures Co.-n keresztül került, de hamarosan Adolph Zukor munkatársa lett. 1912-ben a Famous Players-hez szerződött, és a cégben is részesedést szerzett. Két évvel később távozott és megalapította saját forgalmazási cégét, az Alco Films-t, amely egy évvel később csődbe ment, így ismét csatlakozott Zukorhoz és közösen létrehozták az Artcraft Pictures-t,. Az Artcraft később más cégekkel együtt beolvadt a Famous Players-Lasky-ba, és az egyesített vállalatnál Lichtman lett az általános igazgató.

Zukor jól megérezte a fiatalemberben rejlő tehetséget. Lichtmant a Variety című ragos filmszaklap később „a filmtörténet nagyszerű, talán a legnagyszerűbb értékesítési szakemberének" („a great, perhaps the greatest film salesman in the history of the business") nevezte[56]. Lichtman a Zukor mellett töltött évek után egy rövid kitérőt tett a United Artists-nál, majd 1923-ban a Preferred Pictures elnöke lett. 1926-ban visszatért a United Artists-hoz, ahol értékesítési menedzserből 1935-re a vállalat elnökévé lépett elő.

A tökéletes amerikaivá vált Lichtman a United Artists-től az MGM-hez igazolt, ahol előbb értékesítési tanácsadóként, majd producerként segített a vállalat átszervezésében. Lichtman alelnökként részt vett többek között a nagysikerű Óz, a csodák csodája (1939) elkészítésében és az Elfújta a szél (1939) forgalmazásában.
A Variety című rangos filmszaklap Al Lichtman-t „a filmtörténet nagyszerű, talán a legnagyszerűbb értékesítési szakemberének" („a great, perhaps the greatest film salesman in the history of the business") nevezte[57].
Romló egészségi állapota miatt az 1940-es évek végén a visszavonulására készült, azonban mégis felbukkant a 20th Century Fox kötelékében, ahonnan csak 1956-ban ment nyugdíjba.
Lichtman 1958-ban halt meg koszorúér elzáródás következtében otthonában, Los Angelesben. Szakmai teljesítményének elismeréseként 1960. február 8-án saját csillagot kapott a hollywoodi Hírességek Sétányán (6821 Hollywood Boulevard)[58].

A történetmesélés jól kiegészíthető rövid életrajzi filmek, vagy akár játékfilm részletek vetítésével, hang-és képmontázsokkal és a bemutatóhely látogatási útvonalának padlón való bejelölésével, a látogatók bevonásával, például egy híres filmplakát előtti, beállított fotó elkészítésének, vagy egy filmtörténeti emléktárgyak megérintésének megengedésével, ami még plasztikusabbá teszi a vizuális élmény befogadását és az ez iránt fogékony látogató elmélyülését.

2. További látogatómenedzsment feladatok (szolgáltatások, közlekedés)
Az önkéntesen felvállalt, egyfajta kísérleti (pilot) programként mintául szolgálható ricsei látogatómenedzsment tapasztalatai szerint az emléktábla, bemutatóhely közelében egy más funkciójú üzletben, középületben lehetővé tehető az adott emlékhelyre utaló emléktárgy megvásárlásának lehetősége.
Persze ehhez kis befektetésre azért szükség van, mert pl. egy csésze, vagy csupor feliratozása, valamilyen helyi termék bor, lekvár, stb) híres szülöttünkről való elnevezésének címkén való feltüntetése feladattal jár, ugyanakkor a vásárlása további költéseket is indukálhat.

Ricsén a vendéglátásnak három megoldását tapasztalhatjuk meg: magának a emlékháznak a bekerített, térkövezett udvarában bejelentett csoportok érkezéséhez igazított nyitva tartással faházas elárusító pavilon működik, aki pedig meleg ételeket, frissítőket kíván fogyasztani, azoknak nyitva áll a folyamatosan üzemelő Zukor csárda. Szállásigényeket részben falusi vendéglátók, illetve például Ricsén a Zukor Adolph művelődési ház emeletén kialakított vendégszobákban lehet igénybe venni.

A higiénia igények kiszolgálására vagy az emlékház vizes blokkját, vagy a közelben működő Zukor vendéglőt, látogatható közintézményt lehet ajánlani a látogatóknak.

Érdemes felhívni a figyelmet az egyénileg, vagy csoportosan érkező látogatók számára a Budapest-Miskolc, illetve Alföld (Tokaj, Kisvárda) irányú közösségi közlekedési, vagy privát megközelíthetőségre, továbbá az akadálymentességre, parkolási lehetőségekre, ehhez látássérülteknek braille feliratokat, lépcsőknél kézzel mozgatható rampákat, közösségi média felületeket, útbaigazító táblákat alkalmazhatunk, hogy se a helyi lakosoknak, se a látogatóknak ne okozzunk problémát.

A Zemplén Hollywood bölcsője örökségút kialakításának elsődleges célja mellett a fenntarthatóság érdekében terveznünk szükséges a belépőjegyek, vagy más bevételi források és a felmerülő költségek számbavételét, valamint a látogatóktól való visszacsatolás dokumentálására egy egyszerű kérdőív kitöltetését, s beérkező facebook kommentek elemzését, értékelését.

3. ÖSSZEGZÉS

A történelmi, kulturális örökség felértékelődése, a hagyományok, a gyökerek felé fordulás az uniformizálódással szembeni olyan válasz, ami egyben az erre nyitott érintettek, turisták egyéni és nemzeti identitástudatát, lelki-szellemi elmélyülését is erősíti.

A korábbi trendet: élménygazdaság – élményígéret – élménymarketing meghaladva az emberi boldogságkeresés jelenlegi szakaszának legújabb trendje az átalakulás, átváltozás iránti igény, melynek megéléséhez a szellemi kulturális örökségek meglátogatása, az ottani elcsendesedés követendő lehetőségnek kínálkozik.

A Tokaj-Hegyalja Egyetemen megrendezett Filmturizmus konferencián bemutatott előadásomban a „Hollywood bölcsője Zemplén” kulturális örökségút kialakításának koncepcióját vázolva értelmeztem a kulturális örökségturizmust, vizsgáltam a zempléni születésű, Hollywood kialakulásában meghatározó négy filmtörténeti személyiség ma is élő emlékezetét.

A négy érintett település polgármesterei interjúim során kifejezték a kezdeményezésem iránti elkötelezettségüket, melyhez első lépésben egy szándéknyilatkozat aláírását vállalták.

Vizsgálataim, helyszíni tájékozódásaim alapján kezdeményeztem „Hollywood bölcsője Zemplén” kulturális örökségút létrehozását, támogatásul pedig megfogalmaztam az örökségút attrakció-és látogatómenedzsment koncepcióját, hogy ezzel is elősegítsem az örökségút szóbajöhető aktorainak, jelesül a négy településnek az örökségútba a lehetőségeik szerinti bekapcsolódásukat.

Örökségút kezdeményezésem négy állomásának polgármestereivel konzultálva nyitottak településeik híressé vált szülöttjei emlékének gondozására, emlékhelyeinek kialakítására, népszerűsítésére, s kifejezték szándékukat a létrejövő „Hollywood bölcsője Zemplén” örökségút identitást, lokálpatriotizmust erősítő fejlesztésében, örökségturisztikai népszerűsítésében, az attrakció-és látogatómenedzsment működtetésében.

A Tokaj-Zemplén turisztikai desztináció területén Cigándon, Monokon, Ricsén és Tolcsván, szerény környezetben született, s az Újvilágban sikeressé vált zempléni származású hollywoodi híresség emlékezetének ápolása, bemutatása része kell legyen a multikulturális zempléni identitásnak és regionális emlékezetnek, hisz pályájukra, sikereikre méltán lehet büszke jelen korunk embere is.

Ezzel párhuzamosan az örökségút kialakítása lehetőséget kínál a zempléni kulturális örökség ezen szeletének turisztikai hasznosítására, az örökségturizmus iránt érdeklődő külföldi és hazai filmes szakemberek, örökségturizmus orientációjú turisták, látogatók számának növeléséhez, az emlékhelyek további fejlesztéséhez, fenntarthatóságuk hosszú távú biztosításához.

A 2026. április 29-30.-án Sárospatakon, a Tokaj-Hegyalja Egyetemen megrendezett Filmturizmus konferencián a Hollywood bölcsője Zemplén. Zempléni születésű hollywoodi menedzserekre alapozott örökségturisztikai fejlesztés című érdeklődést felkeltő előadásom pozitív visszhangját tapasztalva a Magyar Hollywood Tanács bevonásával az egyetemen virtuális kutatóhely kialakítását, s a Hollywood bölcsője Zemplén örökségút kiállítás, majd látogatóközpont létrehozását kezdeményezem.

JEGYZETEK:

[1] SULYOK J. (2005): Kulturális turizmus az európai városokban. Turizmus Bulletin. 9(3). pp. 18–29.

[2] lásd erről részletesebben: Dankó L. (2017): Tokaj-Zemplén desztináció kulturális örökségturisztikai és marketing koncepciója. In.: Dankó L.(szerk): Zempléni gazdaságfejlesztési tanulmányok 2017. ZFRS IV. évf. 1. (4.) szám, SKTE, Sárospatak, pp.120-171. ISSN 2498-8871

[3] idézi: Dankó L. (2011): Tokaj-Hegyalja örökségturisztikai koncepciója. In.: Dankó L. (szerk): Örökségértékek és turizmusfejlesztés, ZFRS I. évf. 1. (1.) szám SKTE, Sárospatak, pp. 44-95. ISSN 2062-7262.

[4] Husz, M. (2016): A múzeum és a történelmi épületek szerepe az informális tanulás szinterei között. Tudásmenedzsment 16. évf. 1. különszám, pp. 245-255.

[5] Dankó L: Vallási turizmus THE oktatási segédlet, Sárospatak, 2024. pp. 9-10. (THE Könyvtár Repozitórium).

[6] Dankó L. (2025): Vallásturizmus fókuszú desztináció-menedzsment fejlesztés a hármashatárok vidékén In.: Dankó L.-Remenyik B. (szerk): Sárospataki turizmusfejlesztési tanulmányok. THE Lorántffy Intézet, Sárospatak. 2024. ZFRS VII. évf. 2. (8.) szám. pp.129-157. ISSN 3094-1865.

[7] Irimiás, A. (2015): Filmturizmus Akadémiai Kiadó, Budapest. 236.p. https://real.mtak.hu/31194/1/Filturizmus_pdfa.pdf

[8] Kiss, R.R. (2020): A film hatása a kulturális turizmusra. In.: Jászberényi M. (szerk.): A kulturális turizmus sokszínűsége Akadémiai Kiadó, Budapest https://mersz.hu/dokumentum/m700akts__126/#m700akts_124

[9] S. Beeton (2010): The Advance of Film Tourism Tourism and Hospitality Planning & Development Volume 7. 2010. https://doi.org/10.1080/14790530903522572

[10] Felavatták a magyar gyökerű hollywoodiak falát Budapesten 2024.03.21. https://kultura.hu/hollywood-magyar-filmesek/

[11] Bokor, P.(2014): Hollywood magyar szemmel - Az Oscar-díj, a stúdiók, a sztárok, és a magyarok, akik az egészet kitalálták. Atlantic Press Kiadó, Budapest ISBN: 0609002735905.

[12] Nyomtatásan megjelent források közül kiemelem Bokor Pál: A siker helye Hollywood és Bokor Balázs könyveit (Az én Hollywoodom, My Hollywood, Hollywood híres magyarjai).

[13] A kutatásban meginterjúvolt személyek abc rendben: Bártfai Emese, Gánóczi Gábor, Hogya Orsolya, Kerényi László, Oláh Krisztián, Tóth Gábor, Vécsi István.

[14] Dankó L.(2026): A turizmusfejlesztés és hatásainak vizsgálata a Tokaj-Zemplén desztinációban. In.: Remenyik B.(szerk: Sárospataki turizmusfejlesztési tanulmányok, THE Lorántffy Intézet, Sárospatak.

[15] Sebők L.(2005): AZ 1869. ÉVI NÉPSZÁMLÁLÁS VALLÁSI ADATAI TLA Teleki László Intézet, KSH Népszámlálás, KSH Levéltár, Budapest, 282.o. ISBN9632186613.

[16] Zsidó emlékek Zemplénben Zempléni RVA, Sátoraljaújhely 2022. https://zemplenizsidosag.hu/ricse-hu/

[17] https://csodarabbikutja.hu/hu/tudastar/dokumentumok/demografiai-tablazatok

[18] Zsidó emlékek Zemplénben Zempléni RVA, Sátoraljaújhely 2022. https://zemplenizsidosag.hu/tolcsva-hu/

[19] https://zemplenizsidosag.hu/cigand-hu/

[20] Sebők L.(2005): AZ 1869. ÉVI NÉPSZÁMLÁLÁS VALLÁSI ADATAI TLA Teleki László Intézet, KSH Népszámlálás, KSH Levéltár, Budapest, 282.o. ISBN9632186613 https://drive.google.com/file/d/0Bwel3YYyXp1MMGU1NWZkNzktYTQwZi00YTg2LWI5OTYtMTIyODczNDQ3Y2Jk/view?hl=hu&resourcekey=0-30i8aDcv_OLfiFms7P1Zyw

[21] Dankó László (2026): Hollywood bölcsője Zemplén. Zempléni születésű hollywoodi menedzserekre alapozott örökségturisztikai fejlesztés. Filmturizmus konferencia előadás ppt., Sárospatak, 2026. április 29-30.

[22] Sebők L.(2005): AZ 1869. ÉVI NÉPSZÁMLÁLÁS VALLÁSI ADATAI TLA Teleki László Intézet, KSH Népszámlálás, KSH Levéltár, Budapest, 281.o. ISBN 963 218 661 3

[23] Monok. Fényes Elek: Magyarország geographiai szótára. Fényes Elek, Pest, 1851.

[24] Száz Magyar Falu Monok polgárai és lakói https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/SzazMagyarFalu-szaz-magyar-falu-1/monok-AAC2/monok-polgarai-es-lakoi-ABCE/

[25] https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/SzazMagyarFalu-szaz-magyar-falu-1/monok-AAC2/monok-polgarai-es-lakoi-ABCE/

[26] Incze S. (1937): Szülőföldén szép határa. Szinházi élet 49. szám pp.11-14. https://epa.oszk.hu/02300/02343/01215/pdf/EPA02343_szinhazi_elet_1937_49.pdf

[27] Bokor B. (2025): Hollywood híres magyarjai. Magyar Hollywood Tanács, Budapest, 2. kiadás. ISBN 978615-01-7229-3.

[28] Barkóczi, J. (2021): Lichtman, Al (1888–1958). Nemzeti Filmintézet, Budapest, https://nfi.hu

[29] Magyar Hollywood Tanács - Hungarian Hollywood Council https://magyarhollywoodtanacs.com/rolunk/

[30] Bokor B.(2025): Oscar és a csillagok. Magyar Hollywood Tanács, Budapest, 2. k. ISBN 978-615-01-3158-0

[31] Szántó, I. (2018): Mátészalka nem orozhatja el a dicsőséget – osztozni kell a filmes világfiakon – Hollywood bölcsője végig ringott a régión. https://szantograf.hu/2018/08/05/mateszalka-nem-orozhatja-el-a-dicsoseget-osztozni-kell-a-filmes-vilagfiakon-hollywood-bolcsoje-vegig-ringott-a-region/

[32] Fladmark, J.M. (1994): Cultural tourism: papers presented at the Robert Gordon University Heritage Convention, Conference proceedings book, Donhead Publishing, London.

[33] Dankó L. (2022): Attrakció-és látogatómenedzsment a II. éves Turizmusmenedzsment MSc hallgatók számára oktatási segédlet, THE-Lorántffy Intézet, Sárospatak,. pp.30-36.

[34] Dankó L. (2026): Örökségturizmus Oktatási segédlet a Turizmus-vendéglátás BSc Örökségturizmus specializáció hallgatói számára THE Lorántffy Intézet, Sárospatak, pp. 38-77.

[35] Dankó L.(2016): Térségi desztinációmenedzsment szabályozás és gyakorlat. In.: Piskóti I.(szerk): Marketingkaeidoszkóp, ME, Miskolc. pp. 41-61. https://real.mtak.hu/74606/7/41_Danko_Markal_2016.pdf

[36] Dankó L.(2026): A turizmusfejlesztés és hatásainak vizsgálata a Tokaj-Zemplén desztinációban. Remenyik B. (szerk): Sárospataki turizmusfejlesztési tanulmányok 2026. ZRFS IX. évf. 1. (11.) szám. THE, Sárospatak.

[37] https://www.youtube.com/watch?v=02U7nfXIC4M

[38] Bokor, P.-Buglya, S.-Kerényi, L. (2011): Hollywood bölcsője (dokumentumfilm szinopszis) kézirat.

[39] Dankó, László, ed. (2011) Örökségértékek és turizmusfejlesztés: A Tokaj-Hegyalja - Zemplén örökségértékei és az ezekre alapozható gazdaság-és turizmusfejlesztés témakörében szervezett tudományos szimpózium tanulmányai. Zemplén Régió Fejlesztése Sorozat (1). SKTE, Sárospatak. 334p. https://real.mtak.hu/91393/

[40] Adolph Zukor-emlékház nyílt szülőfalujában, Ricsén. https://kultura.hu/adolph-zukor-emlekhaz-nyilt-szulofalujaban-ricsen/

[41] 125 éve született Guttman Dezső, a kétszeres Oscar-díjas Dave Gould https://www.youtube.com/watch?v=IvzTYFw1Nm0

[42] Határon átívelő turisztikai fejlesztés indult a Bodrogközben https://mline.hu/turizmus/hataron-ativelo-turisztikai-fejlesztes-indult-a-bodrogkozben/

[43] Magyar Hollywood Vetélkedő https://hollywoodbolcsoje.hu/storage/events/vetelkedo.pdf_2FHlu.pdf

[44] Nagy K.(2020): Kulturális utak fejlesztése, menedzselése a nemzetközi tapasztalatok tükrében. In: Dankó L. (szerk): Sárospataki turizmusfejlesztési tanulmányok 2020. SKTE, Sárospatak. pp. 169-189. Bagdadi, A.-Vetro, R. (2026): Zemplén Régió Fejlesztése Sorozat Sárospataki turizmusfejlesztési tanulmányok 2026. THE, Sárospatak.

[45] Bagdadi, A.-Vetro, R. (2026): Dohány és turizmus: a dohány, mint a tematikus utak alapterméke. Remenyik B. (szerk): Sárospataki turizmusfejlesztési tanulmányok 2026. ZRFS IX. évf. 1. (11.) szám. THE, Sárospatak.

[46] Hargrove, C.M. (2002): Heritage Tourism, CRM Magazine, Vol.25, No.1. pp.10-11.

[47] Rosenfeld, R.A. (2008): Cultural and heritage tourism. Municipal economic development tool kit. https://www.researchgate.net/profile/Raymond_Rosenfeld/publications

[48] Barba B. (2024): Zempléntől Hollywoodig https://csamborgo.hu/2024/04/17/zemplentol-hollywoodig/

[49] Hollywood bölcsője – Adolph Zukor nemzetközi filmfesztivál lesz Mátészalkán. https://mazsihisz.hu/hirek-a-zsido-vilagbol/kultura/hollywood-bolcsoje-adolph-zukor-nemzetkozi-filmfesztival-lesz-mateszalkan/1000 2021.

[50] https://www.programturizmus.hu/partner-cinemaqua-film-es-naturpark.html

[51] https://divany.hu/vilagom/hollywood-feltalaloi-magyarok-adolph-zukor-william-fox/

[52] Adolph Zukor American motion-picture producer. https://www.britannica.com/biography/Adolph-Zukor

[53] Tolcsvai izraelita hitközség anyakönyve (Gánóczi Gábor kutatása és 2026. márciusi közlése).

[54] MTI: Megtalálták a 20th Century Fox magyar alapítójának szülőházát. Index, 2008. december 10.

[55] Nardai Dorina: William Fox amerikai filmproducer 60 éve halt meg – Portré. https://www.filmtekercs.hu/magazin/william-fox-amerikai-filmproducer-60-eve-halt-meg-portre 2012. május 6.

[56] 2 Film Vets Die Within One Week; Al Lichtman at 70; Louis K. Sidney 63. Variety, 1958. február 26., 16.

[57] https://www.facebook.com/magyarhollywoodtanacs/posts/

[58] Barkóczi, J. (2021): Lichtman, Al (1888–1958). Nemzeti Filmintézet, Budapest, https://nfi.hu